

Людмила КОЛБІНА,

orcid.org/0000-0001-6249-9546

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) Kolbina.ludmila79@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена актуальній проблемі формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів. Мета статті полягає у вивченні й обґрунтуванні методики формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів. Обумовлено важливість процесу формування соціально-правової компетентності у фахівців спеціальної освіти в умовах сучасної політичної та соціально-економічної ситуації нашої країни, великою кількістю дітей з особливими освітніми потребами, які потребують не тільки логопедичної, соціально-психологічної допомоги, але і соціально-правової підтримки, допомоги та захисту задля вирішення існуючих проблем та покращення загального рівня їхнього життя. Уточнено сутність понять, які відносяться до даного дослідження. Розкриті особливості змісту поняття «соціально-правова компетентність» та розуміння специфіки її формування. Визначено, що процес формування професійної компетентності майбутніх спеціальних педагогів, будується на системі отриманих знань, умінь, особистих якостей, а також набутому досвіді, результатом якого є готовність до професійної діяльності з високим рівнем результативності. Вказано, що соціально-правова компетентність фахівців спеціальної освіти – це особистісна характеристика, яка поєднує в собі комплекс соціально-правових знань, умінь, навичок та якостей, які виражаються активною позицією в правовому просторі та забезпечують успішність здійснення охоронно-захисної, попереджувально-профілактичної та посередницької функцій у процесі виконання професійних завдань. Доведено, що соціальна компетентність та правова обізнаність є важливою умовою професійного росту спеціальних педагогів, яка дозволить їм у першу чергу у засвоєні теоретичних знань для самостійного вирішення поставлених завдань, а головне, бути мобільним у мінливих умовах сучасного суспільства. На основі систематизації та аналізу науково-методичної літератури з метою визначення рівня сформованості соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти було розроблено модель формування соціально-правової компетентності та етапи її реалізації.

Ключові слова: *майбутні спеціальні педагоги, компетентність, соціальна компетентність, правова компетентність, соціально-правова компетентність.*

Lyudmila KOLBINA,

orcid.org/0000-0001-6249-9546

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies in Primary Education

State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky"

(Odesa, Ukraine) Kolbina.ludmila79@gmail.com

FORMING SOCIAL AND LEGAL COMPETENCE IN FUTURE SPECIAL EDUCATORS

The article is devoted to the urgent problem of the formation of socio-legal competence in future special educators. The aim of the article is to study and substantiate the methodology of forming socio-legal competence in future special teachers. The author justifies the importance of the process of socio-legal competence formation in special education specialists in the conditions of the modern political and socio-economic situation of our country, a large number of children with special educational needs, who need not only speech therapy or socio-psychological assistance, but also socio-legal support, assistance and protection to solve existing problems and improve their general standard of living. The essence of the concepts related to this research is specified. The peculiarities of the content of "social and legal competence" and the understanding of the specifics of its formation are revealed. It is determined that the process of forming the professional competence of future special teachers is based on the system of acquired knowledge, skills, personal qualities, as well as acquired experience, the result of which is readiness for professional activity with a high level of effectiveness. It is indicated that the socio-legal competence of special education specialists is a personal characteristic

that combines a complex of socio-legal knowledge, abilities, skills and qualities expressed by an active position in the legal space and ensuring the successful implementation of protective, preventive, mediating functions in the process of performing professional tasks. It was proven that social competence and legal awareness are an important condition for the professional growth of special educators, which will allow them, first of all, to acquire theoretical knowledge to independently solve the assigned tasks, and most importantly, to be mobile in the changing conditions of modern society. Based on the systematization and analysis of the scientific and methodological literature aimed at determining the level of the socio-legal competence formation in future specialists of special education, a model of the formation of the socio-legal competence and the stages of its implementation are developed.

Key words: *future special educators, competence, social competence, legal competence, socio-legal competence.*

Постановка проблеми. Аналізуючи становище сучасного українського суспільства можна помітити, що на тлі змін в державі відбуваються зміни, які впливають на рівень життя його громадян. В усі часи є гострим питання соціально-правових проблем, що актуалізує необхідність підготовки компетентних фахівців, які зможуть надавати допомогу у вирішенні проблем даного напрямку.

Важливість процесу формування соціально-правової компетентності у фахівців спеціальної освіти в умовах сучасної політичної та соціально-економічної ситуації нашої країни обумовлено великою кількістю дітей з особливими освітніми потребами, які потребують не тільки логопедичної, соціально-психологічної допомоги, але і соціально-правової підтримки, допомоги та захисту задля вирішення існуючих проблем та покращення загального рівня їхнього життя.

Соціальна компетентність та правова обізнаність є важливою умовою професійного росту, яка дозволяє фахівцям даної сфери у засвоєні теоретичних знань та вмінні їх самостійно застосовувати для вирішення поставлених задач, бути мобільним в мінливих умовах сучасного суспільства.

Враховуючи те, що сфери, напрями та функції діяльності спеціального педагога досить різноманітні, то під час професійної діяльності він може виконувати різні професійні ролі. Зокрема, у ролі помічника спеціальний педагог допомагає клієнтам розширити свою компетентність з різних питань; розвинути здатність знаходити оптимальне рішення у складній ситуації; активізувати свої внутрішні ресурси тощо.

Аналіз досліджень. Проблемою формування соціально-правової компетентності займається велика кількість науковців, про це свідчить ряд різнопланових праць, у яких висвітлюються різні аспекти соціально-правової компетентності, а саме: аналіз проблематики професійної компетентності соціальних працівників було висвітлено в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: Л. Анциферова, Ю. Варданян, П. Вейла, І. Клімкович, О. Маркова, Ф. Мерна та інших; проблеми формування правової сві-

домості, правової культури, питання правової освіти й виховання досліджували такі вчені, як: А. Алексєєв, А. Овчинніков, В. Оксамитний, М. Орзих, Т. Соловійова та інші; основні стадії, етапи процесу виховання правосвідомості висвітлені у наукових працях А. Капської, Л. Кузьменко, В. Оржеховської, Н. Ткачової та інших); проблеми формування соціальної компетентності стали предметом вивчення таких дослідників, як: Т. Алексєєнко, М. Докторович, А. Капської, С. Нікітіної, та інших; авторами наукових доробків щодо формування правової компетентності особистості стали: С. Воеводіна, С. Гурін, Я. Кічук, І. Огороднійчук, І. Смагін та інші; визначення поняття та ролі соціально-правової компетентності особистості висвітлили у своїх працях: Т. Волох, О. Мартинюк, А. Медведєв, І. Панькова, В. Симоненко, О. Соловійова та інші.

Мета статті вивчення й обґрунтування методики формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб розкрити особливості змісту поняття «соціально-правова компетентність» та розуміння специфіки її формування, необхідно теоретично обґрунтувати наступні поняття: «компетентність», «соціальна» і «правова» компетентності та «соціально-правова компетентність».

Поняття «компетентність» в словнику професійної освіти визначається, як «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» (Гончаренко, 2000: 78).

Розширене визначення поняття «компетентність» дає Н. Брюханова, яка під компетентністю розуміє властивість професіонала, що вказує на його спроможність доцільно і ефективно діяти за певних обставин, тобто реалізовувати певні групи досвідних надбань стосовно тих чи інших напрямів чи етапів здійснення діяльності, зокрема професійної діяльності (Брюханова, 2007: 41). Згідно з науковими розвідками можна стверджувати, що поняття «компетентність» включає в себе ще такі складові, як: вміння критично оцінювати власний

досвід, творчо мислити, а також вміти достойно виходити з різних ситуацій, особливо непередбачуваних. За допомогою даного поняття, можна визначити рівень особистісного розвитку та професійної підготовки.

Важливим є те, що компетентність визначає якість і рівень професійної готовності до будь-якої діяльності, це досить яскраво виражається і в характері праці, і в здатності в умовах різних труднощів знаходити раціональне рішення виниклої проблеми тощо. Адже, з набуттям компетентності, яка є сполученням із самоаналізом й самооцінкою особистості, виникає стимул професійного самовизначення.

Не менше важливим є дослідження Н. Болюбаш, авторка у своєму науковому доробку з даної проблеми, аналізує поняття «професійної компетентності», як «інтегральну характеристику особистості, що визначає здатність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та нахилів» (Болюбаш, 2009: 90).

У ході досліджень було визначено, що процес формування професійної компетентності майбутніх спеціальних педагогів, будується на системі отриманих знань, умінь, особистих якостях, а також набутому досвіді, результатом якого є готовність до професійної діяльності з високим рівнем результативності.

Особливу увагу доцільно приділити вивченню, узагальненню і систематизації поняття «соціальної компетентності», запропонованого І. Зарубінською, яка його визначає, як «складну, інтегративну характеристику, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які дають їй можливість активно взаємодіяти із соціумом, налагоджувати контакти з різними групами й індивідами, брати участь у соціально значущих проєктах і продуктивно виконувати різні соціальні ролі» (Зарубінською, 2011: 92). Узагальнюючи підходи даного дослідження, ми вбачаємо важливість даного наукового доробку у тому, що у ньому досить чітко схарактеризовані здатності, які передбачаються за допомогою сформованості соціальної компетентності, які є необхідними на наш погляд для спеціальних педагогів, а саме для їх роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, такі як: продуктивна співпраця з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі та функції в колективі, проявляти ініціативу, підтриму-

вати та керувати власними взаєминами з іншими; застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; визначати цілі діяльності, планувати, розробляти; застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з дітьми з особливими потребами та родинами, які їх виховують; вміти прогнозувати виникнення проблемної ситуації та володіння конструктивними методами її попередження та подолання тощо.

У своїх наукових дослідженнях А. Якименко під поняттям «правової компетентності» як складової професійної компетентності, розуміє глибину і характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективної реалізації права в практичній діяльності. У вузькому сенсі правова компетентність включає знання, уміння, навички, а також способи їхньої реалізації в професійній діяльності, спілкуванні та саморозвитку особистості (Якименко, 2009). Тобто з відси слідує, що структура правової компетентності, складається зі: знань, умінь, навичок, мотивів, інтересів, набутого ціннісного досвіду, без яких неможлива подальша практична діяльність спеціальних педагогів.

Процес формування правової компетентності передбачає засвоєння майбутніми спеціальними педагогами не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та навичок професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напряму присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер, та передбачають пріоритетні завдання.

Провідне місце в даному дослідженні, посідає визначення «соціально-правова компетентність» за О. Ткачук. Вчений, розуміє його як: важливу інтегровану властивість особистості, основою якої є система знань, мотивів, умінь та навичок, виявом якої є – соціальна захищеність та активізація соціально-правового досвіду; ефективну взаємодію із соціальним середовищем на шляху до успішної правової соціалізації (Ткачук, 2010: 33). Адже процес формування, становлення та розвитку соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів й починається з моменту їхнього входження в соціальне середовище – навчання в закладі вищої освіти та триває протягом усього життя, а точніше, протягом професійної діяльності. При цьому, на різних життє-

вих етапах, домінування тої чи іншої компетентності, може відбуватися по-різному, в залежності від ситуації та поставленої перед собою мети.

Можна стверджувати, що для досягнення успішності у професійній діяльності фахівців спеціальної освіти, а саме в процесі здійснення соціально-правового захисту, важливим є високий рівень сформованості соціально-правової компетентності, яка буде спрямована, перш за все на захист прав та інтересів дітей з особливими освітніми потребами.

Підводячи підсумки проведених досліджень, стало зрозумілим, що соціально-правова компетентність фахівців спеціальної освіти – це особистісна характеристика, яка поєднує в собі комплекс соціально-правових знань, умінь, навичок та якостей, які виражаються активною позицією в правовому просторі та забезпечують успішність здійснення охоронно-захисної, попереджувально-профілактичної та посередницької функцій у процесі виконання професійних завдань.

Соціальна компетентність та правова обізнаність є важливою умовою професійного росту спеціальних педагогів, яка дозволить їм у першу чергу у засвоєні теоретичних знань для самостійного вирішення поставлених завдань, а головне, бути мобільним у мінливих умовах сучасного суспільства.

Під час аналізу науково-методичної літератури стосовно нашого дослідження, нам вдалося виокремити погляди деяких вчених щодо специфіки формування соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

У процесі аналізу наукових джерел, ми зупинилися на дослідженні особливостей системного підходу, який найбільше на наш погляд сприяє процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх спеціальних педагогів в умовах університетської освіти.

Слушною є думка О. Лісовець, науковцем зазначено, що з позиції системного підходу, компетентність розглядається як системна сукупність соціально і професійно значимих властивостей, якостей особистості, які набуваються в освітньому процесі. На його думку, саме тому системний підхід в організації освітнього процесу дає змогу викладачеві вести викладання свого предмету в нерозривному зв'язку з іншими фаховими дисциплінами, чітко визначати пріоритетні напрямки викладання, структурувати навчальні завдання (Лісовець, 2018: 91). Аналізуючи даний підхід за О. Лісовець, можна стверджувати, що він (системний підхід) є необхідним саме для формування соціально-правової компетентності у майбутніх

спеціальних педагогів, хоча якщо бути більш точними то автор (О. Лісовець) у своєму науковому доробку, системний підхід розглядав у більшій мірі для соціальних педагогів/працівників, а не для спеціальних педагогів, загалом. Але, якщо проаналізувати різні джерела з приводу даного феномену, то вважаємо за необхідне уточнити, що за допомогою використання системного підходу в організації освітнього процесу щодо формування соціально-правової компетентності відбувається і формулювання мети; і виявлення рівня компетентності майбутніх спеціальних педагогів; і виявлення їхньої обізнаності; відбір змісту необхідного матеріалу, спочатку під час навчання у ЗВО, а вже далі під час своєї діяльності; розробка та реалізація конкретних технологій для організації освітнього процесу; проведення контрольних замірів, аналіз та оцінка результатів тощо.

Тобто, в даному випадку важливості набуває можливість навчання через практику, продуктивну роботу в малих групах, побудову індивідуальних навчальних траєкторій, використання міжпредметних зв'язків, розвиток самостійності студентів і особистої відповідальності за прийняття рішень. Саме на практиці студент в умовах закладу розвивається та самовдосконалює власні професійні навички (Лісовець, 2018).

На основі систематизації та аналізу наукової літератури з метою визначення рівня сформованості соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти було розроблено модель формування соціально-правової компетентності та етапи її реалізації:

1. Постановка цілей. Має на меті формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів. Передбачає виконання таких завдань:

- планування освітнього процесу з метою формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів;
- вироблення у студентів, майбутніх спеціальних педагогів стійкої думки щодо важливості соціально-правових знань, а також стимулювання зацікавленості до соціально-правової діяльності та розвитку соціально-правової компетентності;
- забезпечення комплексу необхідних знань, вироблення умінь та навичок, що слугуватиме основою формування соціально-правової компетентності, задля успішного виконання професійних функцій в процесі професійної діяльності.

2. Технологічне виконання. Характеризується змістом процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх фахівців спеціальної освіти та виражається наступними складовими:

- когнітивно-рефлексивна складова;
- комунікативна складова;
- практично-діяльнісна.

3. Отримання результатів. Передбачає виявлення рівня сформованості соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

Висновки. Отже, процес формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів, має мати цілеспрямований характер, та включати в себе: правову підготовку в межах навчальних дисциплін, дотримання прав у процесі життєдіяльності, формування чіткої соціально-правової позиції та досвіду, а також здійснення правової соціалізації, засвоєння і дотримання норм, правил та цінностей в сфері права.

Таким чином, головною умовою досягнення успішності у професійній діяльності спеціаль-

них педагогів у процесі здійснення соціально-правової підтримки, захисту та допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їх родинам є високий рівень сформованості соціально-правової компетентності. Саме професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальної освіти із захисту прав осіб із зазначеної категорії в умовах закладу освіти має здійснюватися шляхом передачі інформації про законодавчо визначені соціальні норми, формування на основі цих знань, навичок, для подальшого впровадження їх у соціальне середовище.

Подальший напрямок роботи пов'язаний з експериментальною перевіркою у майбутніх спеціальних педагогів рівня сформованості даної компетентності, яка є передумовою для успішного здійснення зазначеного виду діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. Наукові праці : [науково-методичний журнал]. 2009. Вип. 99, Т. 112. С. 88–95.
2. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2007. № 4. С. 40–49.
3. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Зарубінська Ірина Борисівна. Київ. 2011. 505 с.
4. Лісовець О.В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників : монографія/ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2018. 344 с.
5. Професійна освіта : словник. Навч. посібник / [уклад. С. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Ничкало. Київ. Вища школа. 2000. 149 с.
6. Ткачук О.В. Соціально-правова компетентність: співвідношення наукових категорій. Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 14, кн. 2. С. 28–36.
7. Якименко А. А. Психологічні особливості формування правової свідомості студентської молоді : зб. наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій; за заг. ред. М.Є. Чайковського. Хмельницький : ХІСТ, 2009. С. 90.

REFERENCES

1. Boliubash N. M. Teoretychni zasady formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnix ekonomistiv [Theoretical foundations of forming professional competence in future economists]. Scientific works, 2009, Nr. 99, Vol. 112, pp. 88–95 [in Ukrainian].
2. Briukhanova N. Pidkhydy do rozuminnia kompetentnosti ta kompetensii v osviti [Approaches to understanding competence and competency in education]. Pedagogy and psychology of professional education, 2007, Nr. 4, pp. 40–49 [in Ukrainian].
3. Zarubinska I. B. Teoretyko-metodychni osnovy formuvannya sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv ekonomichnoho profilu [Theoretical and methodological foundations of forming social competence in students of higher educational institutions of the economic profile]. Candidate's thesis, Kyiv. 2011 [in Ukrainian].
4. Lisovets O.V. Formuvannya sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnix sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of socio-legal competence of future social workers]. Kyiv; Nizhyn, 2018 [in Ukrainian].
5. Honcharenko S. (Eds.) Profesiina osvita : slovnyk. [Professional education: dictionary]. Kyiv, 2000 [in Ukrainian].
6. Tkachuk O. V. Sotsialno-pravova kompetentnist: spivvidnoshennia naukovykh katehorii [Socio-legal Competence: ratio of scientific categories]. Theoretical and Methodological Problems of Educating Children and Young People, 2010, Vol. 14, Book. 2, pp. 28–36 [in Ukrainian].
7. Iakymenko A. A. Psykholohichni osobylyvosti formuvannya pravovoi svidomosti studentskoi molodi [Psychological peculiarities of forming legal consciousness of student youth]. Collection of scientific works, Khmelnytskyi, 2009, p. 90 [in Ukrainian].